

Фомич М. кандидат психологічних наук,
доцент, Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
ORCID ID 0000-0003-1253-2636

Спіркіна О. кандидат історичних наук,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
ORCID ID 0000-0001-7932-0127

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних основ психологічного захисту населення. Встановлено, що Державна служба України з надзвичайних ситуацій є єдиним державним суб'єктом психологічного захисту. Визначено, що метою психологічного захисту населення є збереження психічного здоров'я потерпілих, запобігання розвитку деструктивних та девіантних форм поведінки людей. Розкрито основні практичні завдання та сукупність принципів психологічного захисту населення. Висвітлено основні симптоми нервово-психічних порушень у потерпілих. Перелічено методи, що використовують кризові психологи під час організації психологічного захисту населення в екстремальних умовах надзвичайної ситуації.

Ключові слова: цивільна оборона; цивільний захист; психологічний захист населення; психологічна допомога; психологічна служба ДСНС України; кризовий психолог; надзвичайна ситуація; екстремальні умови.

Постановка проблеми. Ще донедавна в Україні діяла застаріла система цивільної оборони, яка спершу мала завдання з підготовки населення до воєнних дій із застосуванням зброї масового ураження, потім відбулося її повернення до завдань мирного часу, характерною рисою якого було задіяння сил і засобів цивільної оборони на захист населення від наслідків надзвичайних ситуацій.

На сучасному етапі з активною промоцією принципу соціальної справедливості, метою ефективнішої реалізації прав людини по захисту її життя і здоров'я від небезпечних наслідків надзвичайних ситуацій, а також прийняттям нових нормативних документів, зокрема Кодексу цивільного захисту України, відбулось реформування системи цивільної оборони у відповідну комплексну систему цивільного захисту населення і територій. Відтак, термін «цивільна оборона», як особливий вид діяльності під час війни, виведений із юридичної практики, а натомість у юридичне та практичне використання відбулось введення нового поняття «Цивільний захист», який вже визначається як функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний та особливий період [1]. Слід відзначити, що відбулась не підміна понять, а створення

сутнісно нової системи, яка реалізує функцію держави з метою комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту.

Саме поняття цивільного захисту містить у собі низку видів такого захисту, зокрема – інженерний, радіаційний, хімічний, біологічний, медичний та психологічний.

У час проведення антитерористичної операції на сході країни, загострення антропогенної ситуації та зростання кількості терористичних загроз, особливої актуальності і все більшого суспільного значення набуває проблема психологічного захисту населення.

Слід відзначити, що вперше проблему психологічного захисту населення на державному рівні поставлено у 2004 році, коли було створено Службу психологічного забезпечення і розпочато підготовку перших кризових психологів. Нині треба відмітити, що зважаючи на актуальні загрози, виникла потреба у систематизації об'єктивних знань про порушену проблему та дослідженні концептуальних положень, що покладені в її основу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми психологічного захисту населення в умовах надзвичайної ситуації можна знайти у працях М. С. Корольчука, І. Г. Малкіної-Пих, Н. В. Оніщенко, О. В. Тімченка. Питання організації надання психологічної допомоги частково відображені у розвідках О. Ф. Бондаренко А. Г. Караяни,

М. А. Крюкова, В. Г. Ромека,
А. Б. Холмогоровой, Л. Н. Юрьевой та ін.

Мета статті – дослідити концептуальні основи психологічного захисту населення.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань дослідження використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, систематизація та узагальнення).

Виклад основного матеріалу. Оскільки до питань концептуалізації будь-якої проблеми належать як найзагальніші принципи, так і цілком конкретні прийоми поводження з певним предметом пізнання, то доцільно говорити про теоретичні положення, які направлені на формування комплексу необхідних знань та уявлень щодо мети, завдань, принципів і методів явища, що нами досліджується, а саме психологічного захисту населення. Отож, розглянемо дані положення.

Аналіз літератури свідчить, що під психологічним захистом розуміють – систему заходів, які спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій [2].

Для здійснення психологічного захисту фахівцями проводяться заходи: планування діяльності, пов'язаної з психологічним захистом; своєчасне застосування ліцензованих та дозволених до застосування в Україні інформаційних, психопрофілактичних і психокорекційних методів впливу на особистість; виявлення за допомогою психологічних методів чинників, які сприяють виникненню соціально-психологічної напруженості; використання сучасних психологічних технологій для нейтралізації негативного впливу чинників надзвичайних ситуацій на населення; здійснення інших заходів психологічного захисту залежно від ситуації, що склалася.

Реалізація комплексу таких заходів з психологічного захисту покладено на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань цивільного захисту, відповідно таким органом є Державна служба України з надзвичайних ситуацій (стаття 38 Кодексу цивільного захисту України).

Варто зазначити, що такі заходи у нашій країні більше не виконує жодна із державних структур.

Головною метою психологічного захисту населення, постраждалому внаслідок надзвичайних ситуацій є збереження психічного здоров'я потерпілих, запобігання

розвитку деструктивних та девіантних форм поведінки людей [4].

Серед основних практичних завдань психологічного захисту населення, О. В. Тімченко визначає наступні [2]: профілактика гострих панічних реакцій, психогенних нервово-психічних порушень; сприяння інформованості населення щодо само- та взаємодопомоги при надзвичайній ситуації; регуляція морального й психологічного стану населення; актуалізація адаптивних і компенсаторних ресурсів особистості; стабілізація психоемоційного стану; підвищення працездатності; мобілізація психологічного потенціалу для подолання негативних наслідків надзвичайних обставин; попередження розвитку посттравматичних стресових розладів.

Системоутворюючим фактором всієї системи психологічного захисту є її принципи, що за своєю суттю складають певні правила надання психологічної допомоги населенню при виникненні надзвичайних ситуацій, до них належать: невідкладність, єдність та простота психологічного впливу, кваліфікованість, конфіденційність, неупередженість, активна позиція надання допомоги. Розглянемо їх докладніше.

Невідкладність – психологічна допомога повинна починатись безпосередньо при проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Єдність та простота психологічного впливу – всі заходи, які проводяться фахівцями, повинні доводитись до постраждалих доступною їм мовою, без використання специфічної термінології та бути спрямовані на досягнення головної мети – надання допомоги.

Кваліфікованість – психологічну допомогу можуть надавати лише фахівці, які мають психологічну освіту, відповідну підготовку в галузі екстремальної та кризової психології.

Конфіденційність – вся інформація, що стосується постраждалих, є конфіденційною і при необхідності використовуються тільки узагальнені дані.

Неупередженість – відношення до всіх категорій населення повинно бути однаково доброзичливим.

Активна позиція надання допомоги – працівники служби психологічного забезпечення повинні самі виявляти постраждалих, які потребують невідкладної

психологічної допомоги. Більша частина людей в критичних ситуаціях не звертається за психологічною допомогою, оскільки не бачать себе такими, хто потребує спеціалізованої допомоги.

Дотримання зазначених принципів, на нашу думку, є вкрай важливим. Це свого роду етичний кодекс психолога при роботі з постраждалими в умовах надзвичайної ситуації.

Як свідчать практика, психологи в осередку події працюють з постраждалими у яких нервово-психічні порушення проявляються у досить широкому діапазоні: від станів дезадаптації і невротоподібних реакцій до реактивних психозів. Найчастіше у людей, які пережили травматичну подію зустрічаються симптоми апатії, рухового збудження, агресії, страху та істерики.

Апатія може виникнути після тривалої напруженої, але безуспішної роботи чи в ситуації коли не вдалось когось урятувати. Ознаками апатії, як зазначає І.Г. Малкіна-Пих, є байдуже ставлення до оточуючих, млявість, загальмованість, повільна з паузами мова тощо [3].

Рухове збудження виникає внаслідок сильної та неочікуваної дії стресору (вибухи, обвали будівельних конструкцій). За таких обставин людина часто просто перестає розуміти, що відбувається навколо неї. Вона не в змозі визначити, де небезпека, а де порятунок. Втрачає здатність логічно мислити і приймати рішення, стає схожою на тварину.

Нерідко у постраждалих відмічається агресивна поведінка – один з неправильних способів, яким організм людини «намагається» знизити високий рівень внутрішнього напруження. Прояв злості або агресії може зберігатися досить тривалий час і заважати самому потерпілому і оточуючим.

Н. В. Оніщенко вказує, що основними ознаками агресії є: роздратування, невдоволення, гнів, словесна образа, лайка, м'язова напруга [5].

Найчастіше у постраждалих в надзвичайній ситуації відмічається емоційна реакція страху. Страх – це емоція, яка діє на випередження ситуації. Тобто людина боїться не того, що з нею відбувається, а того, що з нею чи її близькими може трапитись. До

основних ознак страху відноситься: напруження м'язів (особливо обличчя), прискорене серцебиття та дихання, знижений контроль над діями.

Істерика, у свою чергу, виражається в несподіваних переходах від сміху до сліз. Істеричний припадок може тривати від декількох хвилин до кілька годин. Істеричний напад у потерпілих, зазвичай, характеризується такими проявами як: надмірне збудження, велика кількість рухів, крики, ридання та ін.

Окремої уваги заслуговують основні методи, що використовуються фахівцями при організації психологічного захисту населення. Необхідно відзначити, що з великої кількості прийомів і технік, що використовуються у звичайній практиці психолога, дієвими в надзвичайній ситуації є лише не велика їх частка, оскільки, в екстремальних умовах завжди присутні дефіцит часу, інформації про потерпілих, велика їх кількість, тому доцільними тут вважаються короткотермінові прийоми, зокрема науковці відзначають такі [3, 5]: тісноорієнтована терапія, арт-терапія, короткострокова позитивна терапія, сугестивні техніки, релаксаційні методи й методи, спрямовані на саморегуляцію та інші.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розглядаючи концептуальні основи порушеної проблеми нами з'ясовано, що під психологічним захистом розуміють систему заходів, які спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій. Державна служба України з надзвичайних ситуацій є єдиним державним суб'єктом психологічного захисту. У процесі дослідження визначено мету, практичні завдання та сукупність основоположних принципів психологічного захисту населення. Розкрито основні симптоми нервово-психічних порушень, що можуть проявлятися у потерпілих в осередку події та перелічено практичні методи роботи з ними.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні порівняльного аналізу концептуальних основ психологічного захисту населення в Україні та в інших країнах Європи.

Список використаних джерел

1. Кодекс цивільного захисту України : [закон України, 02.10.2012 р., № 5403-VI] // Голос України, 2012. – № 220 (5470). – С. 4-20.
2. Кризова психологія : [навч. посіб.] / [Александров Ю. В., Гонтаренко Л. О., Євсюков О. П. та ін.] ; за ред. О. В. Тімченка. – Х. : НУЦЗУ, КП "Міська друкарня", 2010. – 383 с.

3. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с.
4. Наказ МНС України від 27.02.2008 №148 «Про створення позаштатних мобільних груп екстреної психологічної допомоги МНС».
5. Оніщенко Н. В. Основні проблеми організації надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайної ситуації / Н. В. Оніщенко, О. В. Тімченко // Проблеми екстремальної та кризової психології, 2011. – Вип. 10. – С. 63–70.

References

1. Kodeks cywil'nogo zahystu Ukraïny [Code of Civil Protection of Ukraine] : [zakon Ukraïny, 02.10.2012 r., № 5403-VI] // Golos Ukraïny, 2012. – № 220 (5470). – S. 4-20 (in Ukrainian).
2. Kryzova psykhologija [Crisis psychology] : [navch. posib.] / [Aleksandrov Ju.V., Gontarenko L.O., Jevsjukov O.P. ta in.] ; za red. O.V. Timchenka. – H. : NUCZU, KP "Mis'ka drukarnja", 2010. – 383 s (in Ukrainian).
3. Malkyna-Pyh Y.G. Psichologicheskaja pomoshh' v kryzysnyh situacijah [Psychological assistance in crisis situations] / Y.G. Malkyna-Pyh. – M. : Эксмо, 2008. – 928 s (in Russian).
4. Nakaz MNS Ukraïny vid 27.02.2008 № 148 «Pro stvorennja pozashtatnyh mobil'nyh grup ekstrenoi' psykhologichnoi' dopomogy MNS» [Order of the Ministry of Emergencies of Ukraine dated February 27, 2008 #148 «On Formation unofficial mobile teams of special psychological assistance of the Ministry of Emergencies of Ukraine»] (in Ukrainian).
5. Onishhenko N.V. Osnovni problemy organizacii' nadannja ekstrenoi' psykhologichnoi' dopomogy postrazhdalym v umovah nadzvychajnoi' situacii' [The main problems of providing special psychological assistance to victims in an emergency situation] / N.V. Onishhenko, O.V. Timchenko // Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psykhologii', 2011. – Vyp. 10. – S. 63–70 (in Ukrainian).

Резюме

Фомич Н. кандидат психологических наук,
доцент, Черкасский институт пожарной безопасности
имени Героев Чернобыля НУЦЗ Украины
ORCID ID 0000-0003-1253-2636

Спиркина О. кандидат исторических наук,
Черкасский институт пожарной безопасности
имени Героев Чернобыля НУЦЗ Украины
ORCID ID 0000-0001-7932-0127

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

Статья посвящена исследованию концептуальных основ психологической защиты населения. Установлено, что Государственная служба Украины по чрезвычайным ситуациям является единственным государственным субъектом психологической защиты. Определено, что целью психологической защиты населения является сохранение психического здоровья пострадавших, предотвращение развития деструктивных и девиантных форм поведения людей. Раскрыты основные практические задачи и совокупность принципов психологической защиты населения. Освещены основные симптомы нервно-психических нарушений у пострадавших. Перечислены методы, которые используются кризисными психологами при организации психологической защиты населения в экстремальных условиях чрезвычайной ситуации.

Ключевые слова: гражданская оборона; гражданская защита; психологическая защита населения; психологическая помощь; психологическая служба ГСЧС Украины; кризисный психолог; чрезвычайная ситуация; экстремальные условия.

Summary

Fomych M. Ph. D. in Psychology, Assistant Professor,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl
Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine
ORCID ID 0000-0003-1253-2636

Spirkina O. Ph. D. in History, Cherkasy Institute of Fire
Safety named after Chernobyl Heroes of National
University of Civil Defence of Ukraine
ORCID ID 0000-0001-7932-0127

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF PSYCHOLOGICAL PROTECTION OF POPULATION

The scientific article is devoted to the research of conceptual foundations of psychological protection of population. It is established that psychological protection is a range of measures directed to reduction and neutralization of negative mental states and reactions among the population in case of threat and occurrence of

emergency situations. It is elicited that State Emergency Service of Ukraine is the only state authority of psychological protection. In the course of research it is defined the purpose of psychological protection of population. Its aim is to preserve mental health of victims and to prevent the development of destructive and deviant forms of human behavior. Besides, the main practical tasks and set of principles (priority, unity and simplicity of psychological influence, qualification, confidentiality, objectiveness, active position in provision of assistance) of psychological protection of population are shown. It is underlined that the conditions of provision of psychological aid to the victims in the site of emergency situation are characterized by deficiency of time and information about injured people and a great number of them. The main symptoms of neuropsychic disorders which can be revealed in victims are clarified. The methods which crisis psychologists use arranging psychological protection of population in case of emergency situation are specified. They are art-therapy, short-term positive therapy, suggestive therapy, relaxation methods focused on self-adjustment.

Purpose. The goal of the scientific research is to study conceptual foundations of psychological protection of population in case of emergency situations.

Methods. To achieve the aim and the tasks of the research a complex of interrelated research methods is used, the choice of which is caused by the content of the given problem: theoretical – analysis, synthesis, systematization and generalization of the data from the literary sources on the issue of conceptual foundations of psychological protection of population in case of emergency situations.

Originality. The scientific novelty of the article is a comprehensive study of the conceptual foundations of psychological protection of population in case of emergency situations. The practical significance of the scientific work lies in the possibility of using the obtained results in training future crisis psychologists in higher educational establishments of Ukraine.

Conclusion. Thus, psychological protection is the system of measures which are directed to the reduction and neutralization of negative mental states and reactions among the population in case of threat and emergency situations. The State Emergency Service of Ukraine is the only state authority of psychological protection in Ukraine. In the course of research the purpose, practical tasks and a set of main principles of psychological protection of population were determined. Prospects for further research are seen in conducting the comparative study of conceptual foundations of psychological protection of population in Ukraine and other European countries.

Key words: civil defence; civil protection; psychological protection of population; psychological assistance; psychological service of the SES of Ukraine; crisis psychologist; emergency situation; extreme conditions.